

ČEPINCI – ZAPIRANJE MEJNEGA PREHODA

Oris o meji na severovzhodnem Goričkem je nastal ob priliki slovesnosti, ki je potekala dne 22.12.2007 na mejnem prehodu Čepinci – Verica. 24.12.2007 so med R Slovenijo in tremi sosednjimi državami EU bile odpravljene mejne kontrole in carinski pregledi; torej je bil vzpostavljen prost prehod teh državnih meja. Ob velikem veselju predvsem obmejnega prebivalstva, za katerega je bil to izjemni dogodek na vseh dotedanjih mejnih prehodih na teh mejah, so se v ljudskem izrazju največkrat slišali izrazi: brišemo mejo, meja je padla, sedanjim rodovom v spomin, prihodnjim v opomin in šengen je padel. Mejo so takrat na tem mejnem prehodu tudi simbolično pokopali: ob šaljivem obredu, po shemi cerkvenega obreda in drugih ceremonijah in govorih so krsto, v katero so položili zvitek bodeče žice, ki je nekoč tukaj potekala, položili v izkopan grob in jo globoko zakopali, na gomilo pa postavili križ z ustreznim napisom. Ob tej priliki je nastal spodnji zapis.

Meje med državami so se skozi zgodovino človeštva venomer spreminjale. Mnogokrat z dogovarjanji na diplomatskem parketu, in najbolj pogosto s pogodbami, ki so jih diktirale zmagovite sile po končanih vojnah. Meja, zaradi katere smo se danes zbrali tukaj, v tem pogledu ni prav nikakršna izjema.

*Mejni prehod Čepinci – Verica Ritkarovci (Kétvölgy),
kjer so 22.12.2007 simbolično »pokopali železno zaveso«*

Po sarajevskem atentatu, 28. junija 1914, se je 28. julija 1914 začela prva svetovna vojna. Avstro-Ogrska vojska je prestopila zahodne meje Srbije in v nekaj dneh so se v vojno z vso silo pognale skoraj vse svetovne velesile, saj so jih vezale medsebojne pogodbe. V naslednjih štirih letih so se razvila štiri strahovita bojišča. Svetovno klanje so prekinili 11. novembra 1918, ko je Nemčija zaprosila za premirje, ki pa je hkrati pomenilo tudi poraz centralnih sil. Tedaj so na sceno stopile štiri zmagovite antantne sile: Velika Britanija, Francija, ZDA in Italija. Velike zmagovalke so narekovale svetovni mir. Zanimali so jih predvsem globalni interesi, zato narodnostna tenkočutnost ni mogla biti ravno odlika pariške mirovne konference, ki se je začela takoj po končanju vojne. In tako se je v Franciji rodila tudi meja v Prekmurju.

Zmagovite antantne sile so narekovale svetovni mir. Za nastanek prekmurske meje z Avstrijo je odločilen senžermenski, z Madžarsko pa trianonski mir, oba kot pogodbi pariške mirovne konference. Pogodba med antantnimi silami in Avstrijo kot eno izmed naslednic avstro-ogrske monarhije je bila podpisana 10. septembra 1919 v Saint-Germainu, majhnem mestu ob reki Seni zahodno od Pariza. Z njo je Avstrija potrdila razpad avstro-ogrske monarhije in priznala novonastale države Češkoslovaško, Madžarsko, Kraljevino SHS in Poljsko. Romuniji je morala prepustiti Bukovino, Poljski Galicijo, Italiji južno Tirolsko, sama je pa dobila Burgenland (Gradiščansko). Južni deli sedaj že bivše A-O so pripadli Kraljevini SHS.

Pogodba med antantnimi silami in Madžarsko kot drugo naslednico razpadle A-O je bila podpisana v Trianonu, majhnem dvorcu v Versaillesu, znameniti palači francoskega sončnega kralja Ludvika XIV., 4. junija 1920. S to pogodbo je Madžarska izgubila 70 % ozemlja bivše ogrske polovice prejšnje monarhije in 7, 5 mio. prebivalcev.

Del trianonske mirovne pogodbe zadeva tako tudi teritorialno razdelitev med Madžarsko in Kraljevino SHS. Premirja med Ogrsko, ki jo je zastopal ministrski predsednik Károlyi, kot poraženim delom sedaj že razpadle Avstro-Ogrske, in antantnimi silami, ki jih je v Beogradu zastopal poveljnik zavezniških sil na Balkanu maršal d'Esperey, je bilo sklenjeno 7. novembra 1918, podpisano pa 13. novembra v Beogradu. Demarkacijska črta je določila, da ozemlje med Rabo in Muro pripade Ogrski. Ker pa na tem ozemlju živijo Slovenci, je delegacija Države Srbov, Hrvatov in Srbov v Parizu zahtevala, da se to ozemlje osvobodi tisočletne ogrske nadoblasti. Zastopniki velesil so delegacijo prvič zaslišali 18. februarja 1919. Kmalu za tem pa je Károlyi odstopil in oblast je 21. marca 1919 prevzela proletarska revolucionarna vlada Bele Khuna. Sovjetska oblast, ki jo je Lenin postavil na Madžarskem s 70.000 vojaki Rdeče armade iz Rusije, je bila v nasprotju z interesi antante, zato so pogajanja za to ozemlje zastala. Dogovori so se nadaljevali šele v maju in 20. maja 1919 je ameriški izvedenec major Johnson v Parizu dal predlog, da naj meja poteka severno od Mure. Predlog je bil dan na dnevni red Vrhovnega sveta dne 9. julija 1919 pariška mirovna konferenca je odločila, da meja poteka po razvodnici med Rabo in Muro. S tem je devet pretežno slovenskih vasi, in Monošter (Szengotthárd), pripadlo Madžarski. Zadnje štetje Slovencev na Madžarskem je bilo leta 1920,

ko se je za Slovence izreklo 6087 prebivalcev. Pozneje se več v zvezi s tem Slovenci niso omenjali.

Dne 16. julija je jugoslovanska delegacija prosila predsednika mirovne konference Clemenceauja, naj pooblasti vlado Države Srbov, Hrvatov in Slovencev, da z vojsko zasede Prekmurje do dogovorjene črte. Pri tem se je sklicevala na antanti zelo ugajajočo struno o trpljenju Prekmurcev pod boljševisko vlado. Vrhovni svet je ta predlog sprejel 1. avgusta 1919. Tega dne, po intervenciji romunskih in češkoslovaški sil, je v Budimpešti sovjetska vlada odstopila.

Vest o razmejitvi na razvodnici med Muro in Rabo je v jugoslovansko delegacijo prispela 4. avgusta, v Beograd pa 6. avgusta. Dne 12. avgusta 1919 je redna vojska Kraljevine SHS pod poveljstvom generala Krste Smiljanića vkorakala v Prekmurje. Prišli so iz smeri Maribora (poveljnik je bil polkovnik Vladimir Uzorinac), ljubljanski vojaški oddelki so prišli prek Ljutomera, tistim iz zagrebške smeri, ki so prišli prek Murskega Središča in Kobilja, pa so priskočile na pomoč prekmurska, hrvaška in primorska prostovoljska legija. 13. avgusta 1919 so jugoslovanske čete svojo nalogo opravile: zasedle so ozemlje, ki ga je določil Vrhovni svet v Parizu. Upiral se jim ni nihče. Slovensko in madžarsko prebivalstvo (po prvi uradni jugoslovanski statistiki iz leta 1921 je bilo v Prekmurju 74 432 Slovencev in 14 413 Madžarov) je prihod jugoslovanske vojske povsod mirno sprejelo, ob nekaterih obmurskih krajih celo slovesno in gostoljubno.

Po dolgotrajnem zavlačevanju so ogrski delegati 4. junija 1920 trianonsko pogodbo s protestom podpisali. Podpisnice zavezniških sil so bile: Združene države Amerike, Britanski imperij, Francija, Italija in Japonska ter pridružene sile Belgija, Kitajska, Kuba, Grčija, Nikaragva, Panama, Poljska, Portugalska, Romunija, Država Srbov, Hrvatov in Slovencev, Siam in Češkoslovaška ter na drugi strani Ogrska. Glavni podpisnik Države SHS je bil nekdanji ministrski predsednik Nikola Pašić, izvedenca pa sta bila mariborski bogoslovni profesor dr. Matija Slavič na jugoslovanski strani, in dr. Sandor Mikola, doma iz Gornjih Petrovcev, na madžarski strani, sicer profesor matematike in ravnatelj evangeličanske gimnazije v Budimpešti, človek z izrazitim vendskim prepričanjem.

Mirovna pogodba, njen 27. člen, je določil mejo med Ogrsko in državo SHS in sicer 10 km južno od Monoštra po črti, ki bo delila porečje Rabe in Mure, od tod proti jugu od kote 295 , približno 16 km severovzhodno od Murske Sobote, po črti vzhodno od krajev Veliki Dolenci, Hodoš, Krplivnik, Domanjševci in Središče, vendar zahodno od Kotormanya in Somorovcev (Somoróc) po črti vzhodno od Kobilja, Žitkovcev (Zsitkoc) , Kamovcev (Kámaháza), Genterovcev (Gönterháza) , Mostja (Hidvég) , Čentibe (Csente) , Pinc (Pince), toda zahodno od krajev Lendvajakabfa, Bödeháza, Gaborjánháza, Dedes, Lendvaújfalu in od tod dalje po toku Ledave in Mure ter po nekdanji hrvaški meji.

Četrty del te pogodbe govori o zaščiti manjšin. Ogrska se obvezuje, da bo glede življenja svoje prebivalstvo vsestransko zaščitila ne glede na rojstvo, narodnost, jezik, raso ali vero. Nikjer ne bo omejena uporaba kateregakoli jezika kakor tudi ne tiskana beseda. V osnovnih šolah si bodo otroci nemadžarske narodnosti lahko pridobili osnovno izobrazbo v domačem jeziku. Vse to pa ne bo omejevalo ogrske vlade, da ne bi uvedla madžarskega uradnega jezika tudi na dvojezičnem območju.

15. novembra 1920 je madžarski parlament v Budimpešti ratificiral trianonsko mirovno pogodbo. Čeprav trianonska meja še ni bila zakoličena in je o njej še dolgo tekla pravda, je ratifikacija precej pripomogla k ustalitvi razmer. Ljudstvo je vse bolj zaupalo novi upravi, čeprav je bila iredenta močna še leta. A meja je ostala. In z njo vsi problemi, ki so zarezali v življenje ljudi ob njej.

Tako je bilo vse do 6. aprila 1941, ko je nemška vojska iz Avstrije Prekmurje zasedla brez vsakega odpora. A zasedba je trajala le do 16. aprila 1941, ko so se Nemci iz Prekmurja umaknili (razen iz treh vasi) in je predali v upravo Madžarski. Predaja oblasti se je izvršila v Murski Soboti in madžarska vojska je Prekmurje takoj zasedla. S tem je obravnavana meja bila izbrisana. Madžarska zasedba Prekmurja je trajala do 29. marca 1945, ko so skupaj z njimi zapustile Gornje Petrovce še zadnje nemške patrulje, na motociklih pa so takoj za njimi prišle predhodnice Rdeče armade. Bojev ni bilo. Njihova številna vojska se je pomikala po cesti proti Križarki in po železnici proti stanjevskemu predoru. Za predhodnicami Rdeče armade so prav na mestu tega mejnega prehoda 31. marca 1945 v Prekmurje pogledale cevi prvih sovjetskih tankov. Prekmurje so držali Rusi nekaj mesecev, ko so oblast predali jugoslovanskim partizanom. Z rusko zasedbo in vzpostavitvijo oblasti druge Jugoslavije se je meja obnovila po isti črti, kar je bilo potrjeno na pariški mirovni konferenci, zdaj leta 1946.

Nova jugoslovanska oblast je bila kopija sovjetske, Stalinove. Kljub temu so tudi to mejo znova močno zaprli, kajti že na podsdamski konferenci velikih treh, Trumana, Churchilla in Stalina, so med včerajšnjimi zavezniki, po komajda končani vojni v Evropi, izbila nepremostljiva nasprotja med zahodnim demokratičnim in vzhodnim komunističnim sistemom. Kali hladne vojne so torej že pognale. Svet se je začel deliti na kapitalistični Zahod in socialistični Vzhod. Stalin je s svojimi satelitskimi državami, katerim je pripadala v začetku tudi Jugoslavija, meje svojega imperija nepredušno zaprl in rodil se je izraz železna zavesa. Winston Churchill se je marca leta 1946 zelo podrobno seznanil z razmerami na sovjetskem zasedbenem območju in ugotovil, da včerajšnji vojni zaveznik Sovjetska zveza nadaljuje s strahovlado komunistične diktature tudi po drugi svetovni vojni. O tem je pripravljaj predavanje na univerzi Westminster College v Fultonu, država Missouri, kamor ga je povabil predsednik Truman. V vlaku tja grede, ko sta vneto igrala poker, je svoja opažanja tolmačil ameriškemu predsedniku takole:

“Od Sceczina ob Baltskem morju do Trsta na Jadranskem morju se je spustila železna zavesa. Za njo so glavna mesta prejšnjih držav vzhodne in srednje Evrope Varšava, Berlin, Praga,

Budimpešta, Dunaj, Beograd, Bukarešta in Sofija ... in so sedaj v sovjetskem območju. ... Komunisti so jo spustili med svojim in svobodnim svetom." Po zmagi nad fašističnimi diktaturami leta 1945 se je namreč postavilo odločilno vprašanje, kako naprej: ali po poti zahodnih demokracij ali po sovjetskem vzoru diktature in komunizma. Obe veliki zmagovalki, ZDA in Sovjetska zveza, sta hoteli dobiti prednost in potem prevlado in sta forsirali vsaka svoj vzorec. Kmalu za tem se je začelo zaostrovanje in oboroževalna tekma med Zahodom in Vzhodom.

Z Avstrijo, od Radgonskega kota do Tromejnika v Trdkovi, je obstajala drugačna oblika železne zaves, saj druga Jugoslavija formalno ni pripadala Varšavskemu paktu in se je svetu hotela predstavljati kot nevtralna, neuvrščena. Toda bila je prav isto kot vsi režimi sovjetske vrste. To mejo je zaprla Titova vojska takoj po letu 1945, s čimer je hotela komunistična oblast druge Jugoslavije preprečiti prebege ljudi v Avstrijo

Nepredušno so prekmursko – madžarsko mejo od Tromejnika v Trdkovi do Lendavskega kota zaprli v času Informbiroja leta 1948, ko je Stalin obtožil Tita zaradi sodelovanja z Zahodom in Jugoslaviji je grozila intervencija sil Varšavskega pakta. Do tega sicer ni prišlo, toda meja je ostala še naprej zaprta. Kazalo je, da se bo z demokratičnimi spremembami na Madžarskem v letu 1956 meja začela odpirati, toda Sovjetska zveza tega ni dovolila. Sovjetska vojska je madžarsko protisovjetsko revolucijo krvavo zadušila in Madžarska je postala s sovjetom lakajsko vlado Jánosa Kádárja poslušni satelit Sovjetske zveze. Tako je bilo vse do leta 1990, ko je Sovjetska zveza zaradi nevdružne diktature, siromaštva in popolnega razkroja državne ekonomije, po glasnosti in znameniti perestrojki, razpadla in se je začel trgati komunizem.

Te geopolitične interese velesil so najbolj občutili prebivalci ob tej meji. Obmejni pas na madžarski strani je bil širok pet kilometrov. Kontrolirali so ga zanesljivi madžarski vojaki in predvsem Sovjeti. To je bilo za prebivalstvo zaprto območje, kjer je bilo gibanje skrajno omejeno, saj so za pot iz tega območja v notranjost države morali imeti posebno prepustnico. Prav tako je bilo nadzorovano in omejeno gibanje znotraj tega pasu od zunaj. Po meji pa je tekel preoran 6 m širok in skrbno zrahljan pas, ki so ga dnevno obnavljali. Ob njem je bilo zaradi lažjega nadzora posekano drevje, na vseh potrebnih točkah pa so postavili visoke stražarske stolpe, od koder se je nadzoroval vsak delček pasu. Na njem so neprenehoma, noč in dan, stražili zanesljivi vojak, dobri mitraljezci in ostrostrelci. Mejo so nadzorovali s stalnimi obhodi peš in na konjih. Tu je bila mrtva straža. Pomagali so si z daljnogledi in reflektorji. Če se je mednarodna situacija zaostрила, so v zorani pas posejali protipehotne mine. Mejo je varovala visoka ograja iz jeklene in bodeče žice, ki so jo takrat zavarovali s priključitvijo na električno napetost. Spomine na težke čase te zaprte meje nam lahko osvetli tudi edinstven muzej, ki so ga pred kratkim odprli za obiskovalce v bližnji vasi.

Muzej »železne zavese« v Števanovcih (Apátistvánfalva), edinstven v Evropi, živi pričevalec obdobja hladne vojne, vsekakor vreden ogleda – v spomin in opomin.

Osnovni namen železne zavese je bil preprečiti beg ljudi iz komunističnega tabora v razviti, svobodnejši svet. Po petnajstih letih, ko jo je demokratična madžarska oblast dala odstraniti in jo danes zaraščajo trave in grmičevje, je ta mrtvi pas še dobro viden, toda narava ne pozna meja. Danes ta pas zarašča grmičevje in gozdno drevje in na njem se ustvarja edinstven habitat različnega rastja, ki je dobilo že institucionalno formo z imenom Evropska zelena vez, ki je dolga 6.800 km in poteka skozi 23 evropskih držav in je najdaljši sistem habitatov v Evropi. V Sloveniji poteka po meji z Italijo, Avstrijo in Madžarsko v dolžini 650 km. Evropska Zelena vez povezuje naravo od severa do juga, od Barentskega do Črnega morja. Ob njej so varovana območja narave in habitati redkih rastlinskih in živalskih vrst na obeh straneh nekdanje železne zavese.

Tekst in foto: Aleksander Ružič